

НАШ ПАНТЕОН
Серія заснована 2021 року

Аліна Понипаляк

ОСТАННІЙ КОМАНДИР УПА

ЖИТТЯ І БОРОТЬБА
ВАСИЛЯ КУКА

«НАШ ФОРМАТ» · Київ · 2021

[Почитати опис, рецензію і купити на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

УДК 329.733УПА:929Кук](477)»1939/1960»(091)

П 56

Понипаляк Аліна

П 56 Останній командир УПА. Життя і боротьба Василя Кука. — К. : Наш Формат, 2021. — 256 с. : іл. — (Серія «Наш пантеон»).

ISBN 978-617-7973-15-6 (паперове видання)

ISBN 978-617-7973-16-3 (електронне видання)

Є люди-епохи, а є люди — кілька епох. Такою особистістю був останній командир УПА Василь Кук. Він народився до Першої світової війни, пережив лихоліття Другої світової, розквіт і згорання діяльності УПА, потрапив у радянський полон і разом з Україною отримав омріяну свободу в 1991-му.

Як сімейна скрута вплинула на його погляди? Коли він загорівся ідеєю збройної боротьби? Як пережив смерть братів Ілька й Іларія, яких стратила польська влада? Як вибудовував мережу ОУН у Дніпропетровську й перебував у підпіллі на Волині й Галичині? Як продовжував тиху боротьбу в 1970–1980 роках й отримав «друге дихання» після незалежності?

На всі ці питання відповідає історикиня Аліна Понипаляк, яка на сьогодні найґрунтовніше дослідила життя й діяльність Василя Кука. Роки, проведені в архівах, спілкування з рідними й людьми, які особисто знали командира, відвідування місць, де жив і творив Василь Кук, — усе це допомогло показати, яким був Кук та як він боровся за українську незалежність.

УДК 329.733УПА:929Кук](477)»1939/1960»(091)

#ВИМКНИ РОСІЙСЬКЕ

За інформаційної підтримки
громадської ініціативи «Вимкни Російське»

На обкладинці використано фото Василя Кука з Архіву ЦДВР

Усі права застережено

© Аліна Понипаляк, 2021

© ТОВ «НФ», виключна ліцензія на видання,
оригінал-макет, 2021

ISBN 978-617-7973-15-6 (паперове видання)
ISBN 978-617-7973-16-3 (електронне видання)

[Почитати опис, рецензію і купити на сайті nashformat.ua](#)

Зміст

<i>Від авторки</i>	9
<i>Іван Патрисяк. Життя як дзеркало епохи</i>	12
<i>Вступ. «Еталонний» представник свого покоління</i>	14

Частина перша

Сім'я і формування світогляду (1913–1929)

<i>Розділ 1. Селянський син</i>	19
<i>Розділ 2. Знання не за плечима носити</i>	31
<i>Розділ 3. До «Пласту» і Юнацтва ОУН</i>	36

Частина друга

У лавах ОУН (1930–1943)

<i>Розділ 4. Підпільник</i>	47
<i>Розділ 5. Початок війни: краківський період і Закарпаття</i>	60
<i>Розділ 6. Місія «Незалежність»</i>	71
<i>Розділ 7. Із Заходу на Схід</i>	88

Частина третя

Командир (1944–1954)

<i>Розділ 8. УПА-«Південь» та Провід ОУН</i>	123
<i>Розділ 9. Говорить зброя</i>	156
<i>Розділ 10. Зв'язок із закордоном</i>	185
<i>Розділ 11. Полювання на «Барсука»</i>	191

Частина четверта

Полон, сумнівна свобода й незалежність (1954–2007)

<i>Розділ 12. Гра в наперстки</i>	203
<i>Розділ 13. «Камера» на Дарниці</i>	205
<i>Розділ 14. Другий подих</i>	210
<i>Післямова. Недооцінене ім'я</i>	212

Додатки

<i>Додаток А. Основні періоди життя Василя Кука</i>	217
<i>Додаток Б. Перелік умовних скорочень</i>	225
<i>Примітки</i>	227

Тій, що завжди в мене вірила.
Пам'яті моєї мами Швець А. С.

ВІД АВТОРКИ

Історію творять особистості. Особистості, що вірять у свої ідеї і надихають інших людей. Персоналії, що здолали нелегкий шлях і закарбували свою біографію в історії певного періоду. Ось чому немає Гетьманщини без Івана Мазепи, Центральної Ради — без Михайла Грушевського, а діяльності ОУН — без Євгена Коновальця, Степана Бандери й Романа Шухевича.

Але є ще одна яскрава особистість, без якої історія національної боротьби буде неповною. Це Василь Кук — останній головнокомандувач УПА. Він відіграв особливу роль у визвольному русі й зумів на власному життєвому прикладі показати силу та незламність у боротьбі за Україну.

Особиста історія Василя вкрай непроста. Він ріс у типовій, як на той час, українській родині, отримав гімназійну освіту й міг повністю реалізувати себе в цивільному житті. Як людина, що народилася в Австро-Угорській імперії і мала польське громадянство, Василь мав змогу уникнути бід і страждань 1940–1950-х, емігрувавши до демократичного Заходу. Але він, як і тисячі молодих людей того часу, обрав інший шлях.

Спершу Василь Кук долучився до підпільної боротьби проти польської влади, а на початку 1930-х вступив до ОУН, щоб вести боротьбу за незалежну Україну аж до смерті. Він був одним із тих небагатьох представників вищого керівництва ОУН і командування УПА на території України, хто вижив та зустрів довгоочікувану незалежність у 1991 році.

Але як синові робітника й селянки вдалося стати очільником Української повстанської армії? Як він зміг організувати підпілля на східноукраїнських землях і очолювати Українську повстанську армію до 1954 року? Ці й інші питання турбували мене протягом довгого періоду написання книжки. Я не знала, де шукати відповіді і як пояснити феномен особистості Василя Кука та його покоління. Усе це я знайшла у справах, які спокійно лежали на полицях архівів і мовчали. Варто було лиш розпочати дослідницьку роботу, щоб документи нарешті змогли заговорити.

Більшість документів була мовою ворога, адже переважно вони формувалися з каральних і репресивних справ, які розпрацьовував НКВС проти українських повстанців. Саме в архівних справах збереглося чимало інформації про український визвольний рух. Мені ж уперше до рук потрапили особисті справи й розшукові директиви на Василя Кука, його близьких родичів та оточення в підпіллі під час Другої світової війни та в післявоєнний час. У пошуках істини й бодай якоїсь раціональності я намагалася вчитатися в кожний документ та в кожну справу.

Восени 2015 року у львівському історичному архіві мені потрапила до рук справа за 1937 рік на молодшого брата Василя — Іларія Кука. Вона була польською мовою. За цим документом Іларія звинуватили й засудили до страти, а згодом по-варварськи повісили в камері львівської тюрми. Справжня причина — за належність до ОУН та активну діяльність в українських організаціях.

Саме після цього Василь Кук уперше зрозумів, що польська окупація не дасть життя, і в далекому 1937 році одним із перших перейшов на нелегальне становище — став підпільником. Життя як виклик і постійна боротьба — з того моменту вибір для Василя Кука став очевидним, як і для мільйонів молодих людей його покоління...

Дорогі читачі!

Ця книжка — про життя та військову діяльність, цінності й вибір, патріотизм і той час, коли справа була понад усе. У ній розказано про український визвольний рух і шлях людини, боротьба якої тривала до останнього подиху. Кук став символом — тим, кого не змогли зламати чи перевчити. З нього не робили ікони,

але ще за життя останній командир УПА Василь Кук («Леміш») обріс таємницями й міфами.

Я доклала всіх зусиль, щоб найповніше розкрити історію командира й розповісти про тогочасне становище визвольного руху. І розповісти не суто для істориків, а для загалу. Мені було важливо, щоб читачі змогли зануритися в життєву атмосферу покоління, яке виборювало незалежність України в середині ХХ століття.

Тому у книжці, окрім основного тексту, ви знайдете художні замальовки, які ґрунтуються на достовірних фактах і подіях із життя Василя Кука. Я збагатила оповідь діалогами та роздумами командира, що базуються на споминах, інтерв'ю, фотографіях, а також розповідях родичів і близьких до Кука людей. Тобто на фактичному підґрунті побудувала історії, що показують, яким був Кук як командир і просто людина, які випробування чекали на нього і його покоління борців за державність.

Ви прочитаєте, як розбудовували мережу УПА на Заході, Півдні та Сході, чому Кук дуже ретельно ставився до конспірації, як УПА вдалося прожити ще шість років після полонення останнього командира. А ще більше довідаєтеся, що Кукові довелося витримати, перш ніж разом з Україною отримати незалежність.

На вас чекає історія сильної особистості й цілого покоління борців. Покоління, яке досить довго мовчало і не розповідало про свій чин.

ЖИТТЯ ЯК ДЗЕРКАЛО ЕПОХИ

Якщо поставити собі за мету знайти еталонну постать для української історії «короткого ХХ століття», то, мабуть, складно буде відшукати вдалішу кандидатуру, ніж Василь Кук. Він примудрився пережити дві світові війни, стати свідком появи й краху першої спроби створення модерної української держави, бути співтворцем і співкерівником націоналістичного руху під знаменами ОУН, стояти біля витоків формування УПА та, врешті-решт, очолити останніх повстанців.

Його життя балансувало на грані легального й нелегального світів, межею яких був короткий звук пострілу чи шум від вибуху гранати. Василю Куку судилося стати найважливішим в'язнем КДБ і багаторічним об'єктом кадебістського нагляду. Попри ризики, хвороби, психологічний тиск, втрати рідних і близьких людей він дожив до чергової спроби українського державотворення. Він пройшов крізь усю епоху «червоного століття», всотавши у своє життя долі цілого покоління.

Того покоління, яке наважилося втілити ідею «переродження», «перетворення» українського суспільства, котре спробувало стати національною елітою нового типу, революційним орденом, покликаним не пристосуватися до старих політичних догм, не реформувати спотворене виразками меншовартості, а цілковито змінити українське суспільство, трансформувавши його в життєздатну спільноту, якій до снаги створити й утвердити українську державу як успішну, експансивну, динамічну конструкцію, а не як

заповідник політичного авантюриництва, економічної деградації та морального виродження.

Нині можна багато писати про помилки того пасіонарного покоління, можна закидати їм геополітичну короткозорість або ідейну наївність. Проте неможливо не визнати того факту, що вони (маючи надзвичайно скромні матеріальні ресурси, будучи «в ідеологічній війні» проти всього спектра українського політикуму 1930-х) змогли сконструювати рух, який через надзвичайно активну й динамічну працю, через простоту і привабливість своїх ідей спромігся втягнути до виру «національної революції» мільйони людей.

Боротьба за незалежність 1930–1950-х, яку ми ще знаємо як Другі визвольні змагання, охопила своїм впливом більше наших співгромадян, ніж у 1917–1921 роках, була тривалішою, безкомпроміснішою та масштабнішою, а тому й успішнішою. Адже саме на її мітах, на її етосі виростали наступні покоління борців за незалежність. Виростали, щоб раз по раз зіштовхуватися з тими самими невирішеними питаннями української екзистенції, які підносили до боротьби їхніх попередників.

Сьогодні до вашої уваги, шановні читачі, запропоновано книжка про життя Василя Кука. Ким були його батьки і брати? Як Василь Кук пережив дитячі роки і прийшов до ідеї національної революції? Хто був його другом і ворогом? Кого він кохав і кого ненавидів? Як просувався східцями підпільної ієрархії? Як боровся, перемагав і зазнавав поразок? Як, урешті-решт, потрапив у руки ворога? Відповіді на ці й інші запитання ви знайдете у книжці «Останній командир УПА. Життя і боротьба Василя Кука». Це прем'єрна «проба пера» молоді дослідниці (з усіма перевагами й недоліками, що із цього статусу випливають), та книжка варта того, щоб прочитати її і без остраху заглянути в дзеркало тієї непрості епохи.

ІВАН ПАТРИЛЯК,
доктор історичних наук,
Київ, 20 липня 2020 року

Вступ

«ЕТАЛОННИЙ» ПРЕДСТАВНИК СВОГО ПОКОЛІННЯ

На початку ХХ століття активно формувалася модерна українська нація, і цей процес суттєво пришвидшували події Першої світової війни. Але так склалося, що українцям, на відміну від багатьох сусідів, не вдалося закріпити оголошеної в 1918 році власної незалежної держави. Визвольні змагання 1917–1921 років зазнали поразки, а українські етнічні землі було знову розділено між сусідами.

Особливо болісно й емоційно це пережила українська молодь, на очах якої розгорталася історична трагедія — поразка українського державотворення. Ця молодь бачила піднесення та падіння УНР і ЗУНР, успіхи й невдачі збройної боротьби Армії УНР і УГА. Та найбільше в юнацькій пам'яті закарбувалася національна свобода в політичній і культурній сферах, яку впроваджували в українських демократичних республіках після падіння Російської та Австро-Угорської імперій.

Але тепер юні патріоти бачили, як окупаційні режими знову утискають українців у національних правах, особливо у сфері політики, культури, економіки й освіти. І звичайно, молода генерація сприймала це як історичну несправедливість, яку можна виправити в ще одній спробі створити державу. Тому саме молодь, народжена на початку й у перші десятиріччя ХХ століття, стала основою руху, що боровся за незалежність України в другій третині минулого століття — в один із найкривавіших моментів світової історії.

Дуже яскравим представником того покоління був останній Головний командир Української повстанської армії, голова Української головної визвольної ради, керівник збройного підпілля Організації українських націоналістів в Україні — Василь Кук (1913–2007). Ніби сама доля додала до його життя певний символізм, адже народився він за рік до Першої світової війни, пережив багато трагічних періодів вітчизняної історії ХХ століття й побачив перші 16 років вільної України.

Чому особа Василя Кука так важлива для української історії? Тому що ми можемо вважати його «еталонним» представником свого покоління й саме через його життя якнайглибше простежити український визвольний рух ізсередини.

Василь Кук — єдиний Головний командир УПА й Голова Проводу ОУН в Україні, який вижив у жорнах репресій санаційного, нацистського, гортиського й більшовицького режимів і дочекався доби української незалежності. Зберігаючи інтелектуальну активність до глибокої старості, він залишив багато інтерв'ю, спогадів, науково-популярних розвідок, які суттєво доповнюють біографічні відомості, почерпнуті з польських і радянських слідчих справ або офіційної оунівської документації.

Ці матеріали допомагають зануритися в тогочасну історію й поглянути на неї з різних кутів. Завдяки їм ми станемо свідками ключових подій у житті українського підпілля, а головне — в ОУН і УПА. Не розуміючи цих суспільно-політичних і військових феноменів українського минулого, неможливо осягнути логіки основних процесів у новітній історії. Ми простежимо, як творилася ОУН і УПА в часи, коли говорити про українську державність було небезпечно.

Особливо це важливо для сучасного покоління, яке живе в непрості часи: тривають збройні конфлікти, право України на суверенітет і територіальну цілісність вкотре піддається ревізії з боку Росії. Ворожа іноземна пропаганда зневажливо називає патріотів «бандерівцями», а лідерів українського визвольного руху зображає як політичних і кримінальних злочинців, ідейних маргіналів, що не можуть шануватися в сучасних демократичних суспільствах.

Звичайно, ми розуміємо, що це все є наклепом. Але важливо не просто відкидати фальш, а й знати правду. Розгортати найтемніші сторінки історії, працювати з достовірними джерелами, детально розглядати життєписи лідерів. І біографія Василя Кука — одна зі знакових. Вона буде цікавою не тільки історикам чи журналістам, а й усім притомним українцям.

ЧАСТИНА ПЕРША

**СІМ'Я
І ФОРМУВАННЯ
СВІТОГЛЯДУ
(1913–1929)**

СЕЛЯНСЬКИЙ СИН

У липні 2018 року мені випала нагода поїхати до села Красного, у якому народився й виріс Головний командир УПА. На той момент я мала багато напрацювань про Василя Кука: архіви, спомини людей, які його особисто знали, сформували моє уявлення про останнього Головного командира УПА. Та для повноцінної картини не вистачало лише одного пазла — побачити на власні очі, де жив і творив Кук.

Напередодні мандрів мені пощастило здзвонитися з племінницею останнього Головного командира УПА пані Ольгою Кук, донькою рідного брата Василя Кука — Филимона. Вона охоче зголосилася прийняти мене на гостину й поділитися споминами про свого легендарного дядька.

Той день був неймовірно сонячним. Сівши в потяг зі Львова до Красного, я розпочала подорож з усвідомлення, що такий шлях неодноразово долав Василь Кук. Мене переповнювали емоції, адже я нарешті опинюся в тих важливих місцях, про які багато писала у своїх працях, але ніколи не бачила.

За вікном майоріли літні пейзажі, гуркіт вагона нагадував про те, що залізниця мала великий символізм для самого Кука. Його тато працював залізничником, він жив біля залізниці, чув, як повз його будинок проходять потяги, і залізниця для нього асоціювалася з постійним рухом. Усе життя — як одна довга колія, що тягнеться з минулого в майбутнє. І цією колією, що тягнулася з Красного до різних куточків України й Польщі, ми помандруємо далі.

НАРОДЖЕНИЙ У ПЕРЕЛОМНІ ЧАСИ

Усе розпочалося 11 січня 1913 року в Австро-Угорській імперії, за сорок кілометрів на схід від Львова, у селі Красне Золочівського повіту (сучасний Бузький район Львівської області). У сім'ї селян Степана (1879–1959) та Парасковії (1888–1975) Куків народився син, який при хрещенні 16 січня того самого року отримав ім'я Василь¹. Народження їхнього третього сина припало на початок переломного етапу не лише української, а й світової історії. Зміни, які принесуть майбутні події, будуть багато в чому визначальними як для Кука і його родини, так і для України та світу загалом.

У рік народження Василя Кука українські етнічні землі ще залишалися розділеними між Австро-Угорською й Російською імперіями. Вибух і важкий перебіг Першої світової війни, яка безпосередньо торкнулася мільйонів українців з обох протиборчих наддержав, похитнув столітні монархії Габсбургів і Романових. Падіння імперської влади на початку 1917 року в Петрограді й австрійського імперського уряду у Відні наприкінці 1918-го створило умови для формування на колишніх імперських територіях незалежних національних держав. З'явилися нові механізми взаємовідносин і утвердилися модерні ідеології, змагання яких наприкінці Першої світової війни й на початку 1920-х стануть визначальними в політиці держав і народів світу.

Світ судомило від нового порядку. На просторах розвалених імперій спалахували масштабні локальні війни. За створення власних незалежних держав боролися чехи, поляки, народи країн Балтії, фіни, українці, білоруси, нації Кавказу, Центральної Азії. Більшовики пробували утвердити панування світової комуністичної революції. Водночас білий рух відчайдушно намагався протистояти цим процесам у колишній Російській імперії.

У такий період міжнаціонального, міждержавного й міжідеологічного протистояння Україна вкотре опинилася у вирі подій і процесів, які прямо впливали на долі її мешканців, зокрема і сім'ю Куків. Якщо на початку ХХ століття її члени були переважно пасивними спостерігачами епохальних змін, то згодом стали

учасниками не менш важливого історичного етапу, пов'язаного з визвольним рухом 1950–1960-х.

НАВІТЬ НЕ «СЕРЕДНЯКИ», А БІДНЯКИ

Багато про родину Василя Кука ми дізнаємося з його спогадів, мемуарів сучасників і свідчень рідних, матеріалів кримінальних справ міжвоєнної Польщі, оперативно-розшукових і слідчих справ органів держбезпеки СРСР й інших документів. Перед нами постає типова патріархальна сім'я українських селян зі Східної Галичини, де швидко зростала чисельність населення. Це приводило до безземелля та значної бідності (порівняно з іншими провінціями Австро-Угорської держави), тож селянам доводилося шукати додатковий заробіток.

Натомість радянська пропаганда змальовувала учасників ОУН та УПА, а особливо їхніх лідерів, як представників буржуазних прошарків суспільства, прагнучи підкреслити антисоціалістичну й антинародну, опозиційну до комуністичного способу життя силу. Такий підхід добре вписувався в загальні ідеологічні постулати класової боротьби.

Однак Куки, як і більшість родин інших лідерів та учасників визвольного руху, були бідною селянською сім'єю, яка не належала навіть до «середняків» (за радянською класовою термінологією). Злидні були настільки великими, що спершу родина не мала навіть власного повноцінного житла. Не було ні своєї худоби, ні господарства.

Батько Василя Кука Степан походив із малоземельної селянської родини. У спадок від свого батька Матвія він отримав лише 0,5 морга землі (1 морг — 0,6 га), а від матері Ксеньки — 1 морг². Тобто загалом йому дісталось 90 соток (0,9 га) землі. Враховуючи невисоку врожайність ґрунтів регіону, цього ледь вистачало, щоб утримувати одну середню корову або вести дрібне присадибне господарство.

Навесні 1888-го, коли Степану було дев'ять, помер його батько Матвій, а восени того самого року пожежа повністю знищила

все їхнє господарство включно з хатою. Коли хлопець підріс, то одразу пішов працювати на залізничну станцію в селі Красне, де його взяли звичайним робітником на некваліфіковану фізичну працю, а потім направили в бригаду, яка ремонтувала залізничну колію на відрізку Золочів — Красне. Паралельно він мусив постійно працювати на сінокосах і шукати інші сезонні підробітки. Після років служби на залізниці Степан отримує нову посаду — бегляйтера*. Для цього він вивчив німецьку, пройшов відповідне навчання та склав екзамени у Бродах. Черговим його службовим підвищенням стало призначення на візера** Краснянської залізничної станції. Для цього Степан Матвійович знову навчався й захистив диплом візера австрійської імперської залізниці³.

Ще до свого весілля у 1908 році Степан Кук придбав у Красному пів хати в Тацьки Дубеняк, яка емігрувала до Бразилії. В іншій половині будинку мешкала бездітна сім'я рибалки Валентина та Ксеньки Когутів. Після смерті Валентина Степан узяв під опіку самотню літню жінку, доглядав за нею й отримав її частину в спадок⁴.

За словами самого Кука, це була звичайна селянська хата, крита соломою, поділена на дві половини: з одного боку кімната, посередині сіни, а з другого — комора. У житловій кімнаті розміщувалися піч, припічок, одне ліжко, стіл і лавиці під стінами. На печі спала літня жінка (Катерина Когут), на ліжку — дорослі, а в ногах — малі діти, які, підрастаючи, тулилися на припічку, лавицях і підлозі⁵. У таких скромних побутових умовах мешкала вся багатодітна сім'я Куків. Сам господарський двір обмежувався лише коморою: не було ні стайні, ні хліва. Лише коли згодом з'явилася корова, для неї прибудували окремий хлівець⁶.

Мати Парасковія, на 10 років молодша за чоловіка, походила з дому Федора Постолюка (1846–1909) і Софії Постолюк (Ласка) (1857–1941), що здавна жили в Красному. У Постолюків було одинадцятьох дітей — п'ятеро дівчат і шестеро хлопців. Два брати Парасковії, Василь і Степан, служили в австрійській армії й загинули на фронтах Першої світової війни, а наймолодший брат

---

* Begleiter (нім.) — конвоїр, керівник дрезини. — Тут і далі примітки авторки.

** Vizier (нім.) — диспетчер.

Оксентій (1895–1943) входив до українського товариства «Сокіль», грав на кларнеті в краснянському сокільському оркестрі, служив в УСС та УГА і згодом став учасником підпілля ОУН⁷.

Сім'я Куків також стала багатодітною, але з восьми народжених дітей до повноліття дожили шестеро: Василь (1913–2007), Іларій* (1915–1938), Єва (1917–1946), Ілько (1919–1939), Филимон (1920–2003)⁸ та наймолодший Іван (1924–1984). Перший син Филимон (1909) помер ще немовлям, до трьох місяців, а донька Ганя народилася 1911 року (за іншими даними — 1910) і прожила лише вісім років⁹.

Після початку Першої світової війни австрійська влада евакуювала Степана Матвійовича як кадрового працівника залізниці на захід, до Австрії (місто Грац). Тоді відповідальність за всю сім'ю лягла на матір Парасковію. Та вона з дітьми теж не могла далі залишатися у Красному: оскільки через село пролягала залізнична розв'язка на Броди, Золочів і Львів, тут постійно точилися запеклі бої. Через Красне неодноразово проходили то на захід, то на схід лінії фронтів: спочатку російсько-австроугорський, потім польсько-український і польсько-більшовицький¹⁰. Тож Парасці з усіма дітьми довелося покинути домівку й господарство та пішки тікати від бойових дій у не зачеплені війною села.

Згодом, вочевидь після того, як лінія фронту літа-осені 1914-го минула Красне, Куки повернулися до своєї хати¹¹. З особистих записів Василя Кука дізнаємося, що в 1915–1916 роках у селі стояли частини російської царської армії. Солдати зі сходу, за спогадами Кука, ставилися до місцевих добре, оскільки вони «говорили по-нашому». Очевидно, у частинах російської армії, які дислокувались у Красному, переважали українці з Наддніпрянщини. У мемуарах Василь Кук згадував, як солдати пригощали його цукром і чаєм. Проте в 1916 році їхня поведінка змінилася. Під час відступу російські війська спалили в селі багато хат, гуральню й панський маєток¹².

З дитячих спогадів Василя перед нами постає картина смерті й розрухи часів Великої війни. У 1918 році, уже під час польсько-

* У різних джерелах цього брата Василя Кука згадано як Іларій та Лярій.

української війни, у Красне неодноразово пробивалися польські війська, які встановлювали «кінну повинність» і відбирали худобу в селян.

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ

Протистояння українців і поляків після Першої світової війни не обмежувалося суто бойовими діями на фронті. Василь Кук у рукописах зазначав, що під час подій 1918 року якийсь польський жовнір хотів його, п'ятирічного хлопця, кинути в колодязь¹³. В інтерв'ю Кук розповідав:

Ми тільки знали, що треба ховатись. Ховались у льоху, у підвалі, ну, війна була. То наступ був на Броди, туди, у напрямі на Львів. [...] Тут були великі окопи, великі бої австрійсько-російські. Ну, потому армія посунулась, потому армія вертала. [...] Ну, уже після війни, коли війна закінчилася, знову почалася зараз друга війна в дев'ятнадцятому році польсько-українська*. Приходили поляки, приходили січові стрільці, то пересувалися фронти [...], потому була ще війна большевицько-польська, знову марширували большевицькі відділи туди на Львів, потому втікали назад [...], то ми те все бачили й чули, як уже співають і «Канарейку» і як там забирають коні, і як по тому в нашій хаті був якийсь шпиталь, то всі ті перипетії лишили тільки одно: війна, війна... і все...^{14**}

У 1919 році в родині Куків трапилася трагедія — найстарша донька Ганя померла від запалення легень.

---

* Тут помилка: польсько-українська війна, про яку йдеться в цитаті, почалася наприкінці 1918 року.

** Тут і далі в цитатах збережено орфографію, пунктуацію і стилістику джерела. — *Прим. ред.*

Після Першої світової війни й поразки українських визвольних змагань (1917–1921) сім'я повернулася до мирного життя у своєму селі, але вже під владою новоутвореної польської держави.

Стосунки між поляками й українцями залишалися складними. Проте на низовому, місцевому рівні, до певного часу все було інакше. Зі слів Василя Кука, які записав дослідник визвольного руху Григорій Дем'ян, ми дізнаємося, що в їхньому селі на початок 1920-х етнічні поляки й українці не ворогували:

Всі поляки говорили українською мовою. Такі поляки, що вважали себе, що вони таки поляки... ходили до костелу, а українці ходили до церкви. Як було свято польське Святвечір, батько ходив до сусіда поляка, а як було наше свято то той поляк приходив до нас і якоїсь ворожнечі зразу не було. Всі ті поляки, всі ходили до тої читальні «Просвіта», дружили, співали. [...] Але вже як повстала Польська Держава, щораз більше українців почали обмежувати, відмовляти їм у праві на роботу [...]. Якщо ти хочеш, щоб ти дістав роботу — запишися до костела [...], вся та польськість заключалась у тому, щоб перенести метрику до костела [...] змінив релігію і, ну ясно, ти вже ставав відступником, ставав уже поляком¹⁵.

Надалі протистояння між поляками й українцями загострювалося. Перші мали власну державу і відчували урядову владу та підтримку, тому прагнули якнайшвидше полонізувати українців — через церкву й освіту здійснювали релігійну та національно-мовну асиміляцію. Однак українці пручалися брутальному втручання польської влади й католицької церкви в їхній національно-культурний простір¹⁶.

За словами Василя Кука, через таку ситуацію громада села чітко розділилася за національною ознакою на українців — християн східного обряду й поляків-католиків. З першої половини 1920-х стосунки між поляками й українцями загострилися, що вилилося в постійні бійки та лайки. Зазвичай це траплялося у публічному просторі, нерідко такі сутички підігрівала місцева преса¹⁷.

У такому національно конфліктному середовищі минули дитинство та юність Кука. Він на власні очі бачив нерозуміння й ворож-

нечу, яка панувала поміж націями, і цей факт прямо вплинув на його світогляд. Та до нових зіткнень було ще далеко, адже лише закінчилися війни і треба було відновлювати зруйнований край.

Після настання миру в 1921 році батько Василя Кука перебрав стару хату, і, за звичаєм, толокою, разом із сусідами звів зі старих будівельних матеріалів нове житло. За конструкцією воно було схоже на стару господу, але дах покрили вже не соломою, як раніше, а «дахівкою» (черепицею). Щоправда, Степанові Матвійовичу довелося брати позику в кредитній касі, адже коштів не вистачало. За кредитні гроші він не тільки добудував хату, а й почав розвивати аграрне господарство сімейного типу, скуповуючи сільськогосподарську землю¹⁸. Завдяки батьковій наполегливій роботі на залізниці й важкій праці на землі, приблизно з другої половини 1920-х матеріальний стан родини став покращуватися. Попри народження молодших дітей у 1919-му (Ілька), 1920-му (Филимона) та 1924-му (Івана), дорослішання трьох старших, до кінця 1930-х господарство Куків збільшилося

Безкоштовний фрагмент закінчився. Бажаєте читати далі?

[Останній командир УПА](#)
Життя і боротьба Василя
Кука
Аліна Понипалък

Купити

А тепер прямуй на виставку «Люди свободи» і ретельно все подивись — це цікаво й важливо, бо це наша історія. І, звісно, шукай наступну підказку.